

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Силвия Петкова

за дисертационния труд на Анна Сергеевна Баранова на тема
**„НАЦИОНАЛНОКУЛТУРНАТА СПЕЦИФИКА НА КОНОТАЦИИТЕ
В ПРЕВОДА ОТ РУСКИ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК“**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор”

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Славянски езици (Съвременен руски език – лингвокултурология)

Анна Сергеевна Баранова завършва с отличие специалност „Руска филология” (магистърска степен, професионална квалификация *преводач*) в СУ „Св. Климент Охридски” през 1998 г.. През 2000 г. тя е назначена като асистент в катедра „Руски език” на СУ. Преподава на студентите от специалност „Руска филология” *практически руски език и преводаческа практика* (в рамките на бакалавърската програма), както и *лингвокултурология* (в рамките на магистърска програма „Език. Култура. Превод“). През 2002 г. тя преминава четиримесечна специализация по проблемите на билингвизма и преподаването на руски език като чужд в Катедрата по славянски и балтийски езици и култури в Хелзинкския университет, Финландия. Автор е на 10 научни публикации, две от които в чужбина (Финландия и Естония). През 2002 и 2005 г. участва в научни проекти в областта на интеркултурната комуникация и съпоставителната лингвокултурология. Учебно-методическата дейност също е сред нейните приоритети: написала е в съавторство (с Т. Стоева и Е. Раденкова) „*Пособие по аудированию для студентов-русистов*“ (УИ „Св. Климент Охридски”, 2005 г.), автор е на материали за националния кръг на олимпиадата по руски език, проведена през 2015 г. През 2011 г. ас. А. Баранова е зачислена като задочен докторант към катедра „Руски език” на СУ с научен ръководител доц. д-р Илиана Владова. Текстът на дисертацията е обсъден на заседание на катедрата през юни 2017 г. и е взето единодушно решение той да бъде насочен за публична защита.

Дисертационният труд на Анна Баранова разглежда един слабо проучен въпрос на лингвокултурологията – конотациите на думите с оглед на тяхното транслиране при превода. Намирам избора на темата за много сполучлив, тъй като е съобразен с необходимостта от по-активно разработване на лингвокултурологичната проблематика в съпоставителен план на базата на конкретни езикови данни. Като обвързва конотативното съдържание на руската лексикална единица с начините за неговото пресъздаването в преводния текст, авторката съумява да избегне дифузността, която до голяма степен е характерна за съвременните трудове в областта на лингвокултурологията. Приложеният от Анна Баранова новаторски подход към анализа на културно мотивираните конотации през призмата на превода разширява хоризонтите на изследването и води до разкриването на богата гама от семантико-прагматични нюанси, които досега са оставали скрити за специалистите, придържащи се единствено към аналитичните процедури на лингвокултурологията.

Дисертацията е с обем 219 страници. Тя се състои от увод, три глави, заключение и библиография. Съдържанието е много добре структурирано и стриктно следва избраната логика на изложение. Бързам да уточня, че видимата разлика в обема на двете аналитични глави е продиктувана от спецификата на разглеждания в тях езиков материал и не буди възражение. Приветствам решението на дисертантката всеки от разделите на по-обширната втора глава да завършва с изводи, които представят резултатите от направените наблюдения. Кратки изводи са формулирани и към трета глава. Тези междинни обобщаващи стъпки значително допринасят за по-отчетливото категоризиране на конотациите по доминиращата им функция и за установяването на степента на прагматична еквивалентност при предаването на конотативните значения при превода.

Целта на изследването е ясно формулирана в **Увода**. Тя се състои в определяне на възможностите за адекватно възпроизвеждане на конотативния потенциал на лексемите в текста на превода въз основа на анализа на съдържателните и функционалните им характеристики в различни контексти. Произтичащите от тази цел задачи са представени изчерпателно като 6 последователни, взаимно свързани стъпки. Сред тях като особено значими бих искала да открия следните две: разкриването на конотативния обем на изследваните единици и изясняването на това, каква част от културно мотивираното конотативно съдържание се запазва при превода и каква остава недостъпна за вторичния реципиент.

Актуалността на изследването е убедително мотивирана с необходимостта от декодиране на имплицитните смисли в интеркултурната комуникация, нееднозначното използване на термина *културна конотация* в лингвистичната литература и липсата на детайлно проучване на възможните преводачески решения при предаване на културната специфика на езиковите единици, които са носители на конотативно значение.

Заслужава специално да се отбележи богатството на използвания емпиричен материал, което е залог за успеха на предприетото изследване. Анна Баранова е обработила внушителен масив от текстове на литературни творби от руски писатели и техните публикувани преводи на български език, за да открие в тях лексикални единици с актуализирано конотативно значение – една извънредно трудоемка задача, която при това изисква тънък усет към скрития, асоциативно пораждан смисъл. Формиран е достатъчно репрезентативен езиков корпус, който впоследствие е анализиран със забележителна вещина. Преобладаващата част от примерите е събрана по метода на тоталната ексцерпция от 11 текста от руската художествена проза от 20 и 21 век (5 романа, 2 повести, 1 фейлетон и 3 разказа). Дисертантката се е възползвала и от възможностите, които предоставя паралелният руско-български подкорпус на Националния корпус на руския език, и е подбрала оттам друга част от примерите. Анализирани са също така отделни открити на случаен принцип случаи на употреба на конотативно натоварена лексика в литературни текстове.

В **Първа глава** е представена теоретичната рамка на дисертационното изследване. Прави впечатление, че А. Баранова отлично познава понятията, категориите и научните концепции, свързани с анализа на конотациите. В хода на разсъжденията си тя умело си служи с приетата лингвистична терминология, като

без колебание въвежда и някои нови терминологични обозначения, допълващи метаезика на дисертацията. За широтата на осъществените от авторката теоретични проучвания говори подробното, компетентно представяне на възможните аспекти на изследване на конотациите – семиотичен, семантичен, стилистичен, когнитивен, преводачески, лингвокултурологичен и др. Определени са основните форми на езикова проява на конотациите – метафора, преносни значения, устойчиви сравнения и производни думи.

Трябва по достойнство да се оцени фактът, че при разглеждането на спорните въпроси, свързани с изграждането на концептуалната база на дисертационното изследване, А. Баранова достатъчно категорично изразява и собственото си становище. В центъра на вниманието на авторката е въпросът за мястото на конотацията в съдържателната структура на думата. Като обобщава възгледите на различни специалисти относно същността на конотацията и мястото ѝ в системата от езикови значения, Анна Баранова сполучливо обединява всички същностни характеристики на конотацията в едно работно определение. С това тя ясно заявява своето разбиране на понятието културна конотация и очертава границите на обекта на изследване, което е предпоставка за един успешен лингвистичен анализ, основаващ се на строги научни критерии.

В следващите две глави Анна Баранова демонстрира впечатляващи умения за работа с конкретните руски лексикални единици с конотативно значение в контекста на употребата им в речта, като ги разглежда в светлината на техните преводни съответствия.

Обект на анализа, представен във **Втора глава**, е семантико-прагматичното съдържание на съществителните нарицателни. Подчертавайки, че конотативният обем и функционалните характеристики на този клас съществителни се определят от денотативното им съдържание и неговата културна интерпретация в съответната езикова общност, авторката разграничава в рамките на разглеждания клас 6 тематични групи. Без да се спирам подробно на наблюденията върху всяка от тях, ще отбележа, че А. Баранова е успяла по убедителен начин да открие типичните особености, характерни за представителите на тези групи. В портрета на всеки от разглежданите субстантиви, наред с типичното, може да бъде открит и установеният от авторката специфичен конотативен потенциал.

По мое мнение от особен интерес е представеният в тази част на дисертацията анализ на поликонотативните съществителни, тъй като за тях е писано малко. Например в плана на съдържание на зоонима *дворняжка* Анна Баранова извежда три конотативни значения: *К1 'простоватост, липса на изисканост'*, *К2 'добра приспособимост'* и *К3 'ниско стъпало в социалната йерархия'*, като изтъква, че разглежданата дума най-често изразява снизходително отношение.

Ценни резултати дава сравнението на преводаческите стратегии, прилагани спрямо представителите на различните тематични групи. А. Баранова установява, че въпреки присъщата на руските зооними културна обусловеност при превода им на български език рядко се наблюдава пълна замяна на образа. Предпочитаната стратегия е частична замяна на образа с дума от същия семантичен ред, т. е. с друг зооним. За разлика от тях, при превода на конотативно маркираните фитоними дисертантката регистрира по-редовно прилагане на стратегията на пълна смяна на

образа, което говори за по-силно изразената лингвокултурна специфика на тази тематична група.

Анна Баранова демонстрира изследователските си умения, разкривайки редица културно обусловени отличителни белези на ситуативните субстантиви. Присъединявам се към мнението на дисертантката, че съществителните от тази тематична група са носители на ярък културен колорит поради факта, че те се съотнасят с цялостни еталонни ситуации или поведенчески стереотипи. Стойностен в теоретично отношение е направеният тук извод, че подчертаната емотивност на думи като *балаган*, *каторага*, *кабала* е пряко свързана с абстрактния характер на техните денотативни значения.

Извънредно интересни и задълбочени коментари откриваме и в анализа на културните конотации на собствените имена, представен в **Трета глава**. Тук с особена сила проличава блестящото познаване на руската култура, благодарение на което А. Баранова успява да проникне в нюансите на имплицитните значения, чиито носители са изследваните антропоними и топоними.

Намирам за много плодотворно направеното проучване на конотациите на имената на художествени персонажи. Докторантката аргументирано защитава тезата, че основното предизвикателство пред преводача в стремежа му към пълноценно предаване на конотативния обем на този тип имена е свързано с дефицита на съответната текстова компетентност у представителите на приемащата лингвокултурна общност. Като пример ще посоча добре мотивирания анализ на откъса, представен на стр. 164, в който са изведени конотациите на прецедентното име *Илья Муромец*: К1 '*положителен герой*', К2 '*неограничена физическа сила*' и К3 '*мъжка красота*'. А. Баранова отбелязва, че като функционален еквивалент на номинацията в българския език би могло да послужи прецедентното име *Крали Марко*, което се характеризира с подобен конотативен потенциал, но тази замяна на образа при превода би довела до нежелателна подмяна на националния колорит. Още повече, че образността в дадения случай се поддържа от въведеното по-рано в текста описание на героя: *былинно-русой красоты парень, добрый молодец из сказки* – елементи, които не съответстват на представата на българина за визията и характера на *Крали Марко*. Дисертантката с пълно основание преценява, че решението в текста на превода да се транслитерира руският антропоним води до прагматично обедняване на образа на героя, тъй като името е неинформативно извън рамките на руската лингвокултура. Вместо това, както и в редица други случаи в дисертацията, авторката предлага по-подходящо преводно съответствие. В случая това е думата *богатиър*, която компенсира понятиятата лакунарност и предизвиква сходни асоциации в съзнанието на българския читател.

Анна Баранова недвусмислено доказва, че възможностите за реноминация на конотативно натоварените антропоними и топоними зависи от доминиращата функция на изходната единица в контекста. Тук съвсем обяснимо в ползрението на дисертантката попада въпросът за използването на бележките под линия. Изразявам съгласието си с нейното становище, че този начин на представяне на културната информация е ефективен само в случаите, когато емотивният компонент на конотацията остава на заден план, а е важно образът да е ситуативно или оценъчно информативен. Като фокусира вниманието си върху контекстите, в които името се употребява с цел постигане на емоционално въздействие или

стилистично-изобразителен ефект, Анна Баранова напълно правомерно изтъква необходимостта от прилагане на друга преводаческа стратегия, а именно да се подбере друг образ, който да е равностоеен в прагматично отношение и същевременно да може да бъде „вплетен в денотативния план на ситуацията“ (стр. 198).

Правейки равносметка на представените в тази глава наблюдения върху превода на онимите, А. Баранова констатира наличието на тенденция за запазване на изходния образ в текста на превода. Както доказва осъщественото от нея проучване на конкретните текстови фрагменти, това най-често води до деформация или непълно разкриване на прагматичната ценност на оригинала.

Заключението представя адекватно, в обобщен вид основните резултати от дисертационното изследване. Авторката е съумяла много добре да синтезира в него най-съществените изводи от извършения лингвокултурологичен и транслатологичен анализ.

Като важен принос в лингвокултурологията може да бъде определена изведената от дисертантката типология на функциите на думите с конотативно значение в рамките на контекста, а именно разграничаването на: образно-номинативна, експресивно-оценъчна, експресивно-емотивна и стилистично-изобразителна функция. От особено значение за по-нататъшните изследвания върху функционално-прагматичния аспект на конотациите е наблюдението, че всяка от тези функции може да стане доминираща в зависимост от контекстуалното интензифициране на един (или повече) от компонентите на конотативното значение – образния, оценъчния, емотивния, експресивния и културния.

Интерес представляват получените от А. Баранова аналитични данни, според които при нарицателните имена се регистрира по-висока резултативност в успешното транслиране на конотативните значения при превода в сравнение със собствените имена. Приносен момент откривам и в направения от авторката извод, че при предаването на конотативното съдържание на нарицателните съществителни най-продуктивна е частичната замяна на образа, въз основа на което може да се съди за относителното сходство на образните системи на руския и българския език.

Подкрепям застъпената от Анна Баранова позиция, че нивото на лингвокултурна компетентност на преводача е централен фактор при транслирането на конотативните значения. От първостепенно значение е способността на преводача да улови в цялата му пълнота културно-специфичното конотативно съдържание на изходната езикова единица, да определи актуализираните в дадения контекст семи и да ги предаде в текста на превода без деформация и загуба. Обобщавайки наблюденията си, дисертантката стига до важното заключение, че успешната преводаческа стратегия при транслиране на конотативните значения трябва да се формира на базата на всички релевантни параметри на комуникативния акт – както на тези от лингвистичен, така и на тези от социокултурен и когнитивен характер.

Библиографията включва над 170 заглавия. От прегледа им проличава, че Анна Баранова е проучила най-съществените руски и български лингвистични изследвания, имащи отношение към темата на дисертацията, както и някои разработки на учени от Франция, Германия, САЩ и др. При анализа на езиковия

материал са използвани достатъчно авторитетни лексикографски източници и справочници (общо 20 на брой, вкл. 6 електронни издания).

Авторефератът пълно и адекватно отразява съдържанието на дисертацията. В него са представени основните теоретични положения и конкретните резултати от проведеня анализ, включени са най-показателните илюстративни примери. Приемам изцяло посочените в автореферата приноси на дисертационния труд.

Значителна част от дисертационното изследване е апробирана под формата на доклади, изнесени от Анна Баранова на международни научни форуми и публикувани в съответните сборници. Това без съмнение е допринесло за прецизността на изказа в труда, за успешната интерпретация на езиковите факти, за увереността, с която авторката заявява изследователската си позиция.

Имам две критични бележки по текста на дисертацията.

1) Откривам известен дисбаланс в обема на представения в първа глава анализ на отделните конотативно натоварени единици. Това най-вече се отнася до наблюденията върху конотациите на думата *воронок*, които заемат 6 страници. В същото време коментарът върху останалите нарицателни субстантиви не надхвърля 3-4 страници. Според мен параграфът, посветен на зоонима *воронок*, би могъл да се компресира, за да бъде в съзвучие с преобладаващото стройно, стегнато изложение.

2) На няколко места в дисертацията се изтъква непоследователността, наблюдавана при лексикографското отразяване на конотациите, но, за съжаление, не се посочват количествени данни за това. Добре би било в заключението авторката да направи равносметка колко от анализирания конотативни значения са описани в лексикографските източници и колко от тях са изведени от нея единствено въз основа на наблюдения над речевата практика, без да фигурират в тълковните и двуезичните речници. Коментарът в тази посока би подпомогнал установяването на ядро и периферия в системата от конотативни значения, присъща на всеки от двата езика. Препоръчвам на Анна Баранова в бъдещите си научни разработки да обърне внимание и на този възможен аспект на изследване.

Изказаните съображения не са от концептуален характер и не променят значимостта на получените от авторката резултати.

Заключение: Рецензираният дисертационен труд отговаря на всички изисквания за присъждане на докторска степен. Той представлява самостоятелно, задълбочено научно изследване, което разработва актуална за съвременната русистика проблематика, обхваща богат езиков материал и има безспорен приносен характер както в теоретичен, така и в приложен аспект. Въз основа на това с пълно убеждение предлагам на почитаемото жури да гласува положително за присъждане на **Анна Сергеевна Баранова** на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление: 2.1. Филология. Славянски езици (Съвременен руски език – лингвокултурология).

11.09.2017 г.
София

Рецензент:

доц. д-р Силвия Петкова,
Катедра по руски език,
СУ „Св. Климент Охридски“